

KVANTIFIKÁCIA CESTOVNÉHO RUCHU AKO VÝCHODISKO MERANIA JEHO ÚČINKOV

Andrea Orelová

ABSTRACT

Nowadays routing of politics and developing business strategies require comprehensive system of data in order to achieve the most accurate planning and maximizing revenues from any investments. It is commonly understood, that tourism lacks the extensive and internationally comparable figures on its economic contribution and effects on the global and local economy. The aim of the paper is to point out the most up to date approaches to measuring the significance of the industry in order to gain the attention of tourism economists, professionals and last, but not least politicians with an aim to adjust the government policy to achieve an appropriate support for the tourism development.

KEY WORDS

Performance. Tourism industry. Tourism information system. Tourism satellite account.

JEL CLASSIFICATION

L83, M38.

ÚVOD

Cestovný ruch v mnohých krajinách sveta dokázal globálne aj lokálne svoju opodstatnenosť pri tvorbe hodnôt. Považuje sa za hnaciu silu ekonomického a sociálneho rozvoja, pričom činnosti v cestovnom ruchu prispievajú k zvyšovaniu zamestnanosti a vyrovnávaniu regionálnych disparít. Tento sektor má svojich zástancov, ale aj odporcov. Pochybnosti o prospešnosti cestovného ruchu vyvolávajú niektoré negatívne prejavy v oblasti ochrany životného prostredia, socio-kultúrneho prostredia a často aj v ekonomickej sfére.

V krajinách, kde cestovný ruch prosperuje, stojí v jeho pozadí štát so svojou cieľavedomou ekonomickou politikou. Úloha štátnej správy je v udržateľnom prístupe k využívaniu prírodného a socio-kultúrneho potenciálu, v strategickom plánovaní rozvojových zámerov, v presadzovaní vhodného právneho a legislatívneho prostredia, v tvorbe podporných vzdelávacích programov a primeraného financovania infraštruktúrnych projektov. Aj

regionálny rozvoj ako výsledok integrovaného plánovania a koordinácie je v kompetencii štátnej správy a samosprávy.

1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Hodnotenie významu cestovného ruchu sa začína pochopením systému cestovného ruchu, v ktorom základným prvkom je subjekt cestovného ruchu – návštevník a objekt cestovného ruchu – cieľové miesto s lokalizačnými a realizačnými predpokladmi (Gúčik, 2000). Miestom ich vzájomnej interakcie je trh cestovného ruchu. Návštevník s cieľom uspokojiť svoje potreby je ochotný vymeniť statky a služby za peniaze. Ide o ekonomický vzťah, ktorý anticipuje ekonomický význam cestovného ruchu, pričom na strane ponuky je záujem v maximálne možnej miere využiť túto ochotu.

Produkcia služieb v cestovnom ruchu je viazaná na primárnu a sekundárnu ponuku, ktorá sa vyznačuje investičnou náročnosťou. Práve investičná náročnosť podmieňuje pružnosť ponuky v cestovnom ruchu. V praxi to znamená, že zákazník flexibilne mení svoje požiadavky v závislosti od svojich finančných možností, na ktoré cieľové miesto, ako súbor nositeľov ponuky nedokáže rovnako pružne reagovať kvôli investičným bariéram. V dôsledku tejto paradoxnej situácie sa dostáva do popredia cena v úlohe cenového regulátora.

Zo vzťahu dominantných prvkov systému cestovného ruchu vyplýva nielen ekonomická činnosť, ale aj sociálne a kultúrne účinky. Je preto logické, že meranie výkonov cestovného ruchu je potrebné uskutočniť práve cez tieto funkcie. Priorita merania ekonomických účinkov je realitou súčasnosti pri rastúcom význame sociálnej a environmentálnej udržateľnosti. Medzi ekonomické účinky cestovného ruchu sa zaraďuje príjmová (multiplikačná), výrobná a vyrovnávací funkcia, funkcia platobnej bilancie a zamestnanosť (Gúčik, 2000, s. 92). Triedenie v tejto podobe vytvára základný rámec určujúci kritériá hodnotenia významu cestovného ruchu.

2 CIEĽ A METÓDY

Cieľom práce je preskúmať najaktuálnejšie prístupy k meraniu a hodnoteniu významu cestovného ruchu pre národnú ekonomiku a uplatňované metódy merania účinkov tohto sektora národného hospodárstva. Vychádzame pritom zo štúdia domácej a zahraničnej literatúry a názory autorov vyhodnotíme použitím obsahovo – kauzálnej analýzy a na základe syntézy odvodíme aktuálny stav riešenej problematiky.

3 VÝSLEDKY A DISKUSIA

Neoddeliteľnou súčasťou novodobého plánovania je uplatnenie princípov udržateľnosti. Začlenenie ekonomických, sociálnych a environmentálnych prognóz do projektovania politík vyžaduje rozsiahlu databázu údajov o súčasnom vývoji sektora, ktoré poslúžia na odhadnutie budúceho smerovania cestovného ruchu. V záujme korektného posudzovania je preto potrebné odpovedať na otázku: Aké ekonomické hodnoty vytvára sektor cestovného ruchu a ako ich merať?

3.1. Prístupy k meraniu významu cestovného ruchu pre národné hospodárstvo

V prístupoch autorov k hodnoteniu významu cestovného ruchu pre národné hospodárstvo je možné nájsť viaceré odlišnosti. Vanhove (2005, s. 22) rozdeľuje v praxi aplikovaný systém merania na základe všeobecného informačného systému cestovného ruchu, satelitného účtu cestovného ruchu, prieskumov spotrebiteľského správania v cestovnom ruchu, produkčného indexu cestovného ruchu a barometra cestovného ruchu.

Meraniu ekonomického významu cestovného ruchu pre národnú ekonomiku sa podrobne venujú Dwyer et al. (2010, s. 11-12), podľa ktorých je potrebné rozlišovať medzi ekonomickým prínosom, ekonomickým vplyvom a čistými výnosmi cestovného ruchu. Ekonomickým prínosom chápu celkový prínos dopytu v cestovnom ruchu pre ekonomiku, t. j. ako dodatočné výdavky návštevníkov v cestovnom ruchu ovplyvnia makroekonomické premenné, ako je hrubý domáci produkt, príjem domácností, pridanú hodnotu, príjmy z výmenného kurzu alebo zamestnanosť. Pojem ekonomický vplyv spájajú predovšetkým so zmenou v prínose cestovného ruchu, ktorý bol vyvolaný šokovou zmenou v dopyte, t.j. náhlým výkyvom v objeme výdavkov návštevníkov. Pritom rozlišujú priame, nepriame a indukované efekty. Meranie čistého výnosu definujú ako ukazovateľ hodnoty získanej z ekonomickej aktivity očistený o náklady potrebné na realizáciu tejto dodatočnej aktivity.

Podľa Gúčika (2011, s. 79) kvantifikáciu cestovného ruchu umožňuje informačný systém cestovného ruchu, prieskumy cestovného ruchu a dovolenkových aktivít, barometer cestovného ruchu a satelitný účet cestovného ruchu. V skúmaní významu cestovného ruchu ako ekonomickej činnosti definuje spotrebu, príjmy, tvorbu hodnoty, platobnú bilanciu, zamestnanosť a vyrovnávanie regionálnych disparít.

Frechtling (2013, s.1-5) v hodnotení významu cestovného ruchu rozlišuje medzi pojmami prínos a vplyv. Prínosom cestovného ruchu rozumie priamy účinok na makroekonomické ukazovatele generované dopytom cestovného ruchu.

Vymedzenie cestovného ruchu z pohľadu ponuky aj dopytu zdôrazňujú Palatková a Zichová (2014, s. 105) aj keď pripúšťajú, že zistiť v praxi hodnotu koeficientu cestovného ruchu z pohľadu ponuky nie je možné. Za optimálne riešenie považuje kombináciu oboch prístupov. Domnievajú sa, že hodnotenie významu cestovného ruchu je možné zhrnúť do piatich okruhov, ako je štatistické hodnotenie toku návštevníkov, ekonomicko-finančné hodnotenie výdavkov návštevníkov, individuálne hodnotenie návštevníka v kontexte jeho spotrebných výdavkov, socio-kultúrne hodnotenie návštevníka v súlade so vzťahmi ktoré vytvára počas účasti na cestovnom ruchu a napokon prínos cestovného ruchu pre národné hospodárstvo.

3.2. Metódy merania účinkov cestovného ruchu pre národné hospodárstvo

Napriek názorovej odlišnosti autorov v chápaní prínosu cestovného ruchu pre ekonomiku štátu sa zhodujú na potrebe merania účinkov cestovného ruchu s cieľom lepšieho presadzovania záujmov tohto sektora. Ako prienik všetkých názorov uvádzame najčastejšie nástroje hodnotenia a merania prínosov, účinkov vyvolaných zmenou objemu dopytu a čistých výnosov cestovného ruchu.

3.2.1. Všeobecný štatistický informačný systém

Cestovný ruch je spojený s cestovaním a predstavuje tak zmenu miesta pobytu. Zachytenie týchto prúdov tvorí objekt kvantifikácie a merania. Táto údajová základňa sa stala východiskom vytvorenia súčasného štatistického informačného systému cestovného ruchu, ktorý je v európskom priestore unifikovaný a povinný pre členské štáty Európskej únie v zmysle Nariadením Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 692/2011 o európskej štatistike cestovného ruchu. Údaje sa týkajú kapacít ubytovacích zariadení, ich využitia v domácom a príchodovom cestovnom ruchu, účasti na cestovnom ruchu z osobných dôvodov, služobných ciest a návštevníkov uskutočňujúcich pobyty a jednodňové návštevy. Štatistický systém poskytuje najrozsiahljší objem údajov o stave a vývoji cestovného ruchu. Dodatočné údaje je možné získať z ostatných národných demografických, sociálnych, odvetvových a makroekonomických štatistík, aj keď ich výpovedná schopnosť je limitovaná v dôsledku

nemožnosti rozlíšiť bežnú spotrebu od spotreby v cestovnom ruchu. Základné štatistické údaje sa v jednotlivých krajinách dopĺňajú prieskumami zainteresovaných subjektov cestovného ruchu

3.2.2. Platobná bilancia

Meranie podielu zahraničného cestovného ruchu na platobnej bilancii štátu je prvým krokom určenia výkonnosti a významu sektora pre národnú ekonomiku. Príchodový a odchodový cestovný ruch je spojený s prílivom a odlivom finančných prostriedkov z národnej ekonomiky. Z pohľadu merania výkonnosti cestovného ruchu sú dôležité ukazovatele, ako je saldo cestovného ruchu a ďalšie pomerové ukazovatele tvorené podielom salda cestovného ruchu na salde bilancie služieb, na salde bilancie tovarov príp. aj salda bežného účtu (Gúčík, 2011, s. 148). Je dôležité zdôrazniť, že príjmy z príchodového cestovného ruchu sa často mylne uvádzajú ako celkové príjmy pochádzajúce z cestovného ruchu, zároveň nie je možné tento ukazovateľ považovať za presnú hodnotu príchodového cestovného ruchu (nie sú očistené o hodnotu exportu potrebného na produkciu tovarov a služieb, nie sú zahrnuté mimo terminálové – hotovostné platby).

3.2.3. Satelitný účet cestovného ruchu

Satelitný účet predstavuje dôležitý nástroj skúmania významu cestovného ruchu pre ekonomiku a je výsledkom spolupráce medzinárodného tímu štatistických odborníkov, ktorí pri zostavení aplikovali princípy systému národných účtov. Prieniky prameniace z prierezovej spotreby návštevníkov v cestovnom ruchu cez viaceré odvetvia ekonomiky, ktoré komplikovali hodnotenie významu cestovného ruchu pre národnú ekonomiku, rieši satelitný účet štruktúrovaním aktivít a súvisiacich výdavkov. Spotreba určuje produkciu, čím vzniká základný systém skúmania v satelitných účtoch pozostávajúci z produkcie charakteristických a (pre danú krajinu) špecifických odvetví. Východiskom zostavenia satelitného účtu cestovného ruchu sa preto stali údaje o spotrebe návštevníkov v cestovnom ruchu pomocou ktorých sa vybilancovala produkcia jednotlivých charakteristických a špecifických odvetví zachytených v systéme národných účtov. Na túto skutočnosť upozornil Dwyer et al.(2010, s. 9), keď tvrdil, že cestovný ruch je z pohľadu prístupu ku skúmania javu v prvom rade dopytový koncept. Výstupom satelitného účtu cestovného ruchu je rad ukazovateľov, ako je spotreba v domácom, príchodovom a odchodovom cestovnom ruchu, produkcia charakteristických a špecifických

odvetví cestovného ruchu, hrubá a priama pridaná hodnota cestovného ruchu a hrubý domáci produkt cestovného ruchu, ukazovatele zamestnanosti v cestovnom ruchu, tvorba hrubého fixného kapitálu, a ďalšie nefinančné ukazovatele. Uvedený nástroj merania svojou metodológiou, štruktúrou a vyčíslenými makroekonomickými výkonovými ukazovateľmi umožňuje zaradiť cestovný ruch do hlavného prúdu ekonomických analýz. Ich globálnym prínosom okrem merania výkonnosti cestovného ruchu pre daný ekonomický systém je aj medzinárodná porovnateľnosť, aj keď pri komparácii je potrebné venovať pozornosť metodickým odlišnostiam konštrukcie údajov. Satelitné účty cestovného ruchu predstavujú v súčasnosti najlepší spôsob merania priameho ekonomického prínosu cestovného ruchu, pritom ale nie sú spôsobilé na určenie nepriamych vplyvov plynúcich z tohto spoločensko – ekonomického javu.

3.2.4. Multiplikátory a ekonomické modely merania nepriamych vplyvov cestovného ruchu

Multiplikátory a ekonomické modely zostavené na báze ekonomických modelov považujú autori za vhodnejšiu metódu na určenie nepriamych vplyvov, aj keď badať rozdiel v názoroch, či ich aplikovať pri meraní sekundárnych vplyvov bez pôsobenia exogénneho šoku, alebo práve pri meraní vplyvov spôsobených výkyvmi v dopyte v dôsledku vonkajších faktorov. Výdavky spotrebiteľov v ekonomike vyvolávajú „reťazovú reakciu“ ďalších výdavkov v rôznych oblastiach ekonomiky (Uramová et al, 2010; Táncošová et al., 2015). Na sledovanie zmien, ktoré nastanú dodatočným vstupom „nového objemu spotrebných výdavkov“ do peňažného obehu sa používajú multiplikátory. V najjednoduchšej podobe sa vypočítajú ako podiel celkového efektu na priamych výdavkoch. Medzi najčastejšie používané nástroje merania zaraďujeme keynesiánske multiplikátory, ktoré čiastočne zohľadňujú aj úniky dané veľkosťou miestnej ekonomiky, sklonom návštevníkov a rezidentov kupovať importované statky, sklonom k úsporám ale aj mierou zdanenia (Uramová et al, 2010, s. 145). Patria sem aj modely Input-Output (ďalej modely I-O), modely matice sociálneho účtovníctva (ďalej len modely SAM), modely všeobecnej vypočítateľnej rovnováhy (ďalej len CGE modely), z ktorých sa dodatočne odvodzujú multiplikačné koeficienty.

Analytický systém modelov I-O (Staričková, 2015) zobrazuje transakcie so všetkými výrobkami a službami medzi odvetviami a konečnými spotrebiteľmi počas daného obdobia. Štruktúra I-O tabuliek je určená blokmi medzispotreby, konečného použitia, pridanej hodnoty a v niektorých prípadoch dovozu tovarov a služieb. Delením celkových transakcií, produkcie,

pridanej hodnoty, príjmov a zamestnanosti je možné vypočítať rôzne multiplikatory. V cestovnom ruchu sa používajú multiplikatory na odhad produkcie, príjmov a zamestnanosti v nadväznosti na dodatočnú jednotku dopytu po službách v cestovnom ruchu. Modelovanie založené na konštrukcii matice sociálneho účtovníctva (SAM) nadväzuje na I-O modelovanie (Frechtling, 2013, s. 8-9). Kým štandardná I-O tabuľka poskytuje informácie o výnosoch z výrobných faktorov, neposkytuje prehľad o príjmoch domácností, spoločností, podnikov, vlády alebo zahraničných spoločností. Model SAM rozširuje informácie I-O tabuliek tým, že priradzuje údaje o príjmoch jednotlivcov (zamestnanci, majitelia, prijímatelia platieb) a výdavkov domácností. V podmienkach cestovného ruchu umožňuje skúmanie rozloženia efektu výdavkov rôznych kategórií návštevníkov (jednodňoví, turisti, zahraniční, rezidenti, návštevníci z vybraných zdrojových krajín, návštevníkov rôznych príjmových tried atď.) na tvorbu hrubého domáceho produktu v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva, na zamestnanosť alebo objem produkcie v jednotlivých sektoroch. CGE modely vznikli na báze I-O modelov s cieľom prekonať ich nedostatky. Používajú sa na kvantifikovanie efektov spôsobených výkyvmi v dopyte alebo politickými zásahmi v širšom rozsahu (Dwyer et al., 2010; Frechtling, 2013; Kumar a Hussain; 2014, Li et al, 2017). K pozitívam CGE modelov sa priradzuje možnosť zakomponovania mikroekonomických informácií do modelu, čím sa dosiahne presnejší odhad parametrických hodnôt, a aj širší, komplexnejší obraz o súhrnnom ekonomickom vplyve na makroekonomické ukazovatele, ktoré spôsobila zmena v počte návštevníkov alebo ich výdavkov. Využitie CGE modelov v ekonomickej analýze je širokospektrálne, používajú sa na ilustráciu ekonomického efektu vyvolaného zmenami vo vývoji príchodového cestovného ruchu, na vyčíslenie vplyvu na ponuku a dopyt v cestovnom ruchu v dôsledku krízových situácií ako sú napr. teroristické útoky alebo extrémne poveternostné podmienky.

Aplikovaním ekonometrických modelov vo výskume je možné získať cenné informácie potrebné na formulovanie odporúčaní pre smerovanie politiky cestovného ruchu, na odhadovanie ekonomického vplyvu veľkých športových podujatí, ktoré v skutočnosti predstavujú šokový nárast dopytu po komoditách charakteristických pre cestovný ruch, na zisťovanie efektu výkyvov v dopyte, na tvorbu pracovných miest či zmiernenie chudoby, modelovanie možného vývoja pri zmene daňovej politiky, pri integrácii do EÚ, pri zavádzaní opatrení na ochranu životného prostredia.

3. 2. 5. Analýza nákladov a výnosov

Analýza nákladov a výnosov je súčasťou hodnotenia investičných projektov zameraných najmä na obstaranie verejnej a súkromnej infraštruktúry. Poskytuje informácie o návratnosti a potrebnosti investície z pohľadu investora, vlastníka, ale aj z pohľadu ekonomiky a spoločnosti. Pri rozvojových projektoch cestovného ruchu má táto metóda uplatnenie pri analýze kapitálových výdavkov na infraštruktúrne projekty, uplatňovaní vízových alebo leteckých politík, pri rozhodovaní o udržaní alebo odpredaní existujúcich aktív v oblasti infraštruktúry, alebo pri ex post hodnotení projektov, programov (Dwyer et al, 2010).

K menej často používaným metódam merania účinkov cestovného ruchu patria tzv. MGM modely, ktoré efekt výdavkov návštevníkov merajú spôsobom jednoduchého súčinu počtu návštevníkov, ich priemerných výdavkov a všeobecného regionálneho multiplikátora. Metódu uplatnili na meranie efektu výdavkov návštevníkov národných parkov (Kumar a Hussain, 2014). Regresnú analýzu aplikuje prax na modelovanie vplyvov ekonomických a finančných kríz vo forme ADLM či ECM modelov (Li, Jin, Shi, 2017).

ZÁVER

Úsilie vedeckých a odborných pracovníkov v medzinárodných inštitúciách a organizáciách cestovného ruchu vyvinúť a etablovať konzistentné systémy indikátorov výkonnosti, udržateľnosti, konkurencieschopnosti sú nielen príkladom, ale aj návodom pre krajiny, ktoré sa usilujú o rozvoj sektora cestovného ruchu. Informácie sú v dnešnej dobe kapitálom. Mať k dispozícii širokú škálu údajov znamená poznať vlastné teritórium pôsobenia, schopnosť cieľavedome plánovať a prognózovať, zodpovedne riadiť a kontrolovať. V dôsledku tlaku na verejné financie rastú nároky na aspekty udržateľnosti pri smerovaní hospodárskej politiky. Kvalitatívny rast cestovného ruchu ako ekonomického sektora nie je možný bez podporného a motivujúceho prístupu štátnej a verejnej správy. Pritom súťaž o prístup k verejným zdrojom sa vyostruje a kladie vysoké nároky na prípravu a argumentáciu súťažiacich. Na prekonanie nedostatku súhrnných a komplexných údajov o ekonomickom význame cestovného ruchu sa vyžaduje spolupráca a koordinácia na všetkých úrovniach riadenia cestovného ruchu.

Uvádzané metódy merania predstavujú pyramídu poznania významu cestovného ruchu, v ktorej každá úroveň má svoje opodstatnenie a vyznačuje sa istou výpovednou schopnosťou. Sú dôkazom úsilia o pokrok v kvantifikovaní cestovného ruchu. Súčasná finančná, procesná a kapacitná náročnosť zberu a spracovania údajov vyžaduje v cieľových miestach spoločnú snahu

a koordináciu, hľadanie synergií a združovanie zdrojov s cieľom maximalizácie úžitku pre všetkých zainteresovaných v cestovnom ruchu vrátane miestneho obyvateľstva. Poukázaním na možnosti, ktoré jednotlivé metódy poskytujú, je možné prispieť k zdokonaleniu ekonomického pohľadu na sektor cestovného ruchu.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

DWYER, L.- FORSYTH, P.- DWYER, W. 2010. *Tourism Economics and Policy*. Bristol : Channel View Publications, 2010. 855 s. ISBN 13 978-84541-151-0.

FRECHTLING, D. 2013. *The Economic Impact of Tourism: Overview and Examples of Macroeconomic Analysis*. UNWTO Statistics and TSA Issue Paper Series STSA/IP/2013/03. [online]. Dostupné na internete : <http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/IP_Economic_Impact_EN.pdf>

GÚČIK, M. 2000. *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB. 2000. 152 s. ISBN 80-8055-355-6.

GÚČIK, M. 2011. *Cestovný ruch. Politika a ekonómia*. 1 vyd. Banská Bystrica : Dali – BB, 2011. 188 s. ISBN 978-80-89009-98-3.

KUMAR, J. – HUSSAIN, K. 2014. Evaluating tourism's economic effects: Comparison of different approaches. In *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014, č. 144. ISSN 1877-0428, s. 360-365.

LI, K. – JIN, M. – SHI, W. 2018. Tourism as an important impetus to promoting economic growth: A critical review. In *Tourism Management Perspectives*. 25.roč, 2018, č.1. ISSN: 2211-9736, s. 235-239.

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 692/2011 o európskej štatistike cestovného ruchu.

PALATKOVÁ, M. – ZICHOVÁ, M. 2014. *Ekonomika turizmu. Turismus České republiky*. 2.vydanie. Praha: Grada Publishing. 2014. 264 s. ISBN 978-80-247-9306-1.

STARÍČKOVÁ, Z. 2015. Tabuľky dodávok a použitia a systém input – output tabuliek. In *FOR FIN*, roč. 11, 2015, č. 11. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.derivat.sk/index.php?PageID=2499>>ISSN 1339-5416.

URAMOVÁ, M. – LACOVÁ, Ž. – HRONEC, M. 2010. *Makroekonómia 1*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB. 2010. 277 s. ISBN 978- 80- 557-0043-4.

TÁNCOŠOVÁ, J. – HUDÁKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, M. 2015. *Ekonómia*. Bratislava : Wolters Kluwer. 2015. 346 s. ISBN 978-80-8168-294-0.

VANHOVE, N. 2005. *The economics of tourism destinations*. Oxford : Elsevier, 2005. 251 s. ISBN 0-7506-6637-4.

KONTAKT

Ing. Andrea Orelová

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Ekonomická fakulta

Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovensko

Andrea.orelova@umb.sk